

THEOLOGIA PRACTICA

Papp György*

Kolozsvár

Doce nos orare, quin et prædicare

Medgyesi Pál homiletikai öröksége

Doce nos orare, quin et prædicare. The Homiletical Heritage of Pál Medgyesi.

Abstract

This article intends to present and evaluate the homiletical heritage of the great Hungarian representative of Puritanism, Pál Medgyesi. He wrote the first Hungarian manual on homiletics, entitled: *Doce nos orare quin et prædicare*. It is argued here that his method of writing a sermon presented in this manual provides a considerable support to improve the preaching of the Hungarian Reformed Church in the 21st century. This improvement is not to be achieved merely copying of his methodology but by the reflectively re-thinking his theological-homiletical approach.

Keywords: Pál Medgyesi; puritanism; homiletics; homiletical methodology; writing sermon.

Háromszázhatvanöt évvel ezelőtt jelent meg *Doce nos orare, quin et prædicare* főcímmel az első magyar nyelvű kézikönyv az imádság- és prédikációszerkesztés módjáról.¹ Szerzője a puritán eszmék első magyar hirdetője és képviselője, Medgyesi Pál (1605–1663). E jelentős kézikönyv megjelenésére és egyben szerzője születésének négy százötödik évfordulójára emlékezve kívánom feleleveníteni Medgyesi Pál homiletikai eszköztárát, s ugyanakkor megke- resni benne azokat az elemeket, amelyeket hasznosítani lehet 21. századi magyar református igehirdetésünk gyakorlatában. Meggyőződése, hogy prédikálásunkat nemcsak a modern lélektani és kommunikációtudományi kutatások eredményeire építve tehetjük jobba, hanem szükséges megismernünk és alkalmaznunk azt is, amit hitvalló elődeink tanítottak az igehirdetésről.

* Papp György (Beszterce, 1983) a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben végezte teológiai tanulmányait (2001–2006), majd Illyefalván volt segédlelkész, Nagyenyeden könyvtáros és Mezőörményesen helyettes lelképásztor (2006–2012). 2012 októberétől pedig kutató levéltáros és óraadó a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem doktorjelöltje. Tézisének témája: *Krisztosz tomosz teológiájának hatása Kálvin János szabad akaratról alkotott felfogására* *Institutiójának 1559-es kiadásában*.

¹ Teljes címe hajdani helyesírással: *Doce nos orare, quin & prædicare &c.* Az az imadkozásra és prædicatio írásra s-tételre és a'nak meg-tanulására-való mesterseges tablak. Avagy egynehány-fele világos és mindenekről meg-érthető út-mutatasok vagy modok: mellyek szerént ki ki magátul-is, mind Magában s-mind háza-nepe között, sőt Gyülekezetekben-is (melly az prædikatorok tisztji) igen könnyen, rendessen, fontoljan háfnoljan az sügsegekhez képejt könyörögget, prædicalbat és az prædicatiokat meg-tanulhatya, Medgyesi Pál által. Bartfan. Nyomtatott 1650 Eßtendőben. [Klöss jun.]

Medgyesi Pál életútjának, pályafutásának rövid áttekintése

Nem tudjuk, hogy Medgyesi Pál nemesi, polgári vagy éppen jobbágycsaládból származott,² azonban életéről viszonylag pontos adatok állnak rendelkezésünkre. Életútja 1638 előtti eseményeiről többek között Pálffy István tanulmánya nyújt tömör összefoglalást:

„[Medgyesi Pál] 1605-ben született, feltehetően az erdélyi Aranyosmedgyesen. Lónyai Zsigmond pártfogoltjaként Bártfán, majd Debrecenben tanult. Itt 1628 novemberében elnyerte a Mészáros Benedekné által alapított ösztöndíjat, kétszáz aranyat és száz birodalmi tallért, mely németalföldi egyetemeken végzendő stúdiumokra szolgált. Az év decemberében útra is kelt. Útjának első állomása az Odera menti Frankfurt volt. Innen rövid idő múltán Leidenbe ment, ahol körülbelül másfél esztendő telt, majd 1630/31 fordulóján Cambridge-be látogatott. 1631 májusában visszatért Leidenbe, ahonnan késő ősszel jött haza, Debrecenbe. Kollégiumi tanári működését 1631. december 12-én kezdte meg, s itt dolgozott 1633 júniusáig, amikor is lelkésszé szentelték, és a szinyérváraljai eklézsia élére került. Ezután lett I. Rákóczi György udvari papja és bizalmasa, az Erdélyi Fejedelemség egyházpolitikájának meghatározó alakja.”³

Hollandiai és angliai peregrinációja alatt nemcsak arra nyílt lehetősége, hogy – saját vallomása szerint – eredeti nyelven olvassa azokat a kegyességi és hitépítő műveket, amelyeknek magyar nyelvre való lefordítását oly fontosnak tartotta a későbbiekben, hanem személyesen megismerkedhetett a puritanizmus képviselőivel, közöttük Amesiuszal,⁴ akiknek hatását kétségbevonhatatlanul felismerhetjük írásaiban. Csupán egyháztörténeti érdekességgént jegyezzük meg, hogy cambridge-i tartózkodása olyan időszakra esett, amikor szinte mindenki, a tanárok és diákok is elhagyták a várost az 1630 tavaszán kitört és tíz hónapig tartó pestisjárvány miatt.⁵ Itt találkozhatott Lewis Bayley (1565–1631) fiával, aki az idő tájt a Cam folyó túloldalán álló Magdalene College diákja volt, és minden valószínűség szerint személyes ösztönzést is kapott tőle a *Praxis pietatis* lefordítására.⁶

Ágoston István azt is megemlíti, hogy szinyérváraljai lelkipásztorságát követően, 1637-ben egy évig Munkácson, majd pedig 1638-ban – feltehetően csak néhány hónapig – Nagyváradon volt lelkipásztor.⁷ 1638 elején ugyanis I. Rákó-

² Jeney-Tóth Annamária: Udvari papok és lelkészek, valamint a püspökök az erdélyi fejedelmi udvarokban a kolozsvári számadások tükrében (1605–1649). In: *Egyháztörténeti Szemle* 9. évf. (2008/4), (61–72) 61.

³ Idézi: Bárczy Klára: *A politika hatása a 20. század hazai angol nyelvi tankönyveinek szövegeire*. PhD-értekezés. Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, 2004, 18.

⁴ Nagy Géza: *Fejezetek a magyar református egyház 17. századi történetéből*. Ráday Kollégium, Budapest 1985, 53.

⁵ Bárczy Klára: *i. m.* 19.

⁶ Uo.

⁷ Ágoston István: *A magyarországi puritanizmus gyökerei*. Kálvin Kiadó, Budapest 1997, 60.

czy György meghívta udvari lelkipásztornak, és a korabeli dokumentumok bizonyossága szerint ugyanazon év március 15-én érkezett meg a fejedelmi udvarba.⁸ Az udvari papság nem helyhez kötött, nyugalmas életpálya volt, hanem országjáró körútjaira, sőt a hadakozásokba is követnie kellett a fejedelmet, vagy pedig egyházi és akár politikai jellegű küldetéseket is teljesítenie kellett.⁹ Emellett gyakran kapott tolmácsi feladatot,¹⁰ és a hadak indulása előtt latin, német, angol, svéd vagy éppen holland nyelvű kiáltványokat kellett megfogalmaznia.¹¹ Egyházi és társadalmi kérdésekben pedig szinte megkerülhetetlen volt a véleménye.¹²

I. Rákóczi György 1648-ban bekövetkezett halála után továbbra is a fejedelmi család udvari papja maradt, és az özvegy fejedelemasszonnyal tartózkodott Fogarason, majd Gyulafehérvárt, és minden valószínűség szerint 1649 végén távozott vele együtt Erdélyből.¹³ Erdélyből való távozásának esztendejét azért tehetjük 1649-re, mert a *Doce nos orare, quin et prædicare Elöl-járó beszédének* keltezése szerint ez év márciusában még Fogarason tartózkodott. 1650 tavaszán Nagybányán lett lelkész, végül 1651 őszén visszatért a Lorántffy Zsuzsanna körébe, Sárospatakra.¹⁴

Lorántffy Zsuzsanna halála (1660) után, amikor a katolikus vallású Báthori Zsófia vette át az uralmat a pataki kúria fölött, neki is menekülnie kellett a többi református lelkipásztornal, és „ő is földönfutó lett”,¹⁵ illetve egyszerűen eltűnt a történelem színpadáról.¹⁶ Csupán feltételezték, hogy 1663 körül halt meg.

Élete utolsó éveinek felvázolásában Luffy Katalin írását tekintjük mérvadónak, aki értékes adatokra bukkant a Nagybányai Állami Levéltárban. Kutatásai fényt derítettek arra, hogy Medgyesi Pál 1660 nyarán már Nagybányán tartózkodott, és amikor a július 7-én tartott városi gyűlés elrendeli a Barcsai Ákos és Szeidi Ahmed által követelt 10 000 tallér egyfajta kölcsönként való begyűjtését a polgároktól, Medgyesi Pál meglehetősen nagy összeggel, 1000 imperiális tallérral siet a város megsegítésére.¹⁷ A város 1662-ben kezdte törleszteni az adósságot Medgyesi Pálnak, és a pénzügyvitel iratainak tanúsága szerint ekkor még életben volt. A következő bizonyító erejű bejegyzés 1663. július 27-én kelt,

⁸ Ágoston István: *i. m.* 61.

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo. 62.

¹² Luffy Katalin: Medgyesi Pál és a magyar puritanizmus. In: Fazakas Gergely Tamás – Győri L. János (szerk.): *Medgyesi Pál redivivus*. Debreceni Egyetem. Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, Debrecen 2008, (15–31) 17.

¹³ Jeney-Tóth Annamária: Udvari papok és lelkészek, valamint a püspökök az erdélyi fejedelmi udvarokban a kolozsvári számadások tükrében (1605–1649). In: *Egyháztörténeti Szemle* 9. évf. (2008/4), (61–72), 67–68.

¹⁴ Uo. 69.

¹⁵ Ágoston István: *i. m.* 62.

¹⁶ Luffy Katalin: *Medgyesi Pál útja 1660 után*. In: Fazakas Gergely Tamás – Győri L. János (szerk.): *i. m.* 238.

¹⁷ Luffy Katalin: *Medgyesi Pál útja 1660 után*, 239–240.

amikor is a hivatalvezető ezt írja: „Isten eö Kegyelemét ez világbul ki szolítván, feleséginek erogaltak forint 100”.¹⁸ Mindezek alapján arra lehet következtetni, hogy Medgyesi Pál legkésőbb 1663 júliusában halhatott meg.

Homiletikai harc Geleji Katona Istvánnal

Szinte közhelynek számít, hogy Medgyesi Pál Geleji Katona Istvánnal (1589–1649) folytatott homiletikai vita közepette fogalmazta meg a prédikáció-írással kapcsolatos nézeteit, illetve hogy a puritán igehirdetés a protestáns ortodoxia dogmatizáló prédikálási módjára adott válasz.

A homiletikatörténészek szerint az ortodoxia igehirdetése két dologra figyelt: a prédikációban legyen jelen a helyes tanítás, a tantételek legyenek minden oldalról megvilágítva, illetve a beszéd ne sértsen meg egyetlen retorikai szabályt sem.¹⁹ Ravasz László szerint Geleji Katona István szinte tudományos programszerűséggel képviselte ezt az irányt, amelynek merev túlzásaival szemben megindult egy lassú, de biztos folyamat: a pietizmus meghittsége és gyakorlatiassága a puritánusok és különösen a Medgyesi Pál igehirdetői irányzatában.²⁰ Geleji azt a nézetet képviselte, hogy a lelkipásztor elsőrangú feladata a tanítás, hogy ezáltal a hívek elméjébe vesse a dogmatikai igazságot, és méltó tudománnyal fegyverezze fel őket az ellenkező nézetek legyőzésére.²¹

Az igehirdetés formai felépítése Geleji Katona István szerint	
1. <i>Exordium</i>	A bevezetés idézetek, hasonlatok, példák gyűjteménye akár a szent, akár a profán (<i>exoticus</i>) világból, amelyeknek az a célja, hogy megnyerjék a hallgatóság jóindulatát.
2. <i>Argumentum</i>	Az argumentum vagy más néven summa: maga a textus.
3. <i>Propositio</i>	A propositio lehet egyszerű és összetett. Egyszerű a textus, összetett a textus felosztása. A textus felosztása lehet dogmatikus, ha a benne lévő tantételeket sorolja fel, és textuális, ha a szöveget osztja fel.
4. <i>Explicatio propositionis</i>	A kifejtés anyagát a textusból, más szentírási helyekből, illetve tantételekből lehet meríteni.
5. <i>Usus</i>	Ötféle usus van: tanító, cáfoló, megjobbító, fenyítő és vigasztaló.
6. <i>Conclusio</i>	

Geleji Katona István részletesen és tudós pontossággal fejti ki homiletikai felfogását prédikációs köteteinek előljáró beszédeiben. Ezekben nemcsak saját álláspontja mellett érvel, hanem olykor igen csípős megjegyzésekkel cáfolja azokat, akik elégedetlenek az ortodox igehirdetői módszerrel. Medgyesi Pál ezekre

¹⁸ Luffy Katalin: *Medgyesi Pál útja 1660 után*, 243.

¹⁹ Ravasz László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*. Ref. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa 1915, 213.

²⁰ Uo. 212.

²¹ Uo. 213.

a megjegyzésekre reflektál a *Doce nos orare, quin et prædicare* előszavában. Név szerint nem említi meg ellenfele nevét, hanem a „Szidgató Atyafi” ironikus megnevezéssel utal rá.²²

Mivel itt Medgyesi Pál homiletikai örökségét vizsgáljuk, ezért főként az ő szemszögéből vázoljuk fel a puritán igehirdetést ért fontosabb vádakát. A vádpontok felsorolása után Medgyesi Pál megjegyzi, hogy Geleji Katona István nem azért vádolja őket, mert nem szereti és megveti prédikációikat, hanem azért, mert azokat az „övének becsstelenségére hiszi lenni”.²³ Ezt követően részletesen megfellel mindenik vádpontra, és hangsúlyozza, hogy sem szidni nem akarja a püspököt, sem pedig fogyatkozásait nem kívánja felhánytorgatni. Medgyesi Pál hat pontban foglalja össze a Geleji Katona István részéről érkezett vádakát, illetve ezekre adott válaszait.²⁴ (Medgyesi Pál válaszai a beszámozott vádpontok után állnak.)

1. A puritán prédikációk fejetlenek, és mellőzik az exordium részletes kidolgozását.

Medgyesi Pál így válaszol erre a vádra: egyfelől a kis főben is van annyi, mint a nagyban; másfelől pedig az igehirdetőnek nem kell különösebben törekednie a hallgatóság jóindulatának megnyerésére, mivel a gyülekezet tudja, hogy az igehirdető Isten követeként áll előttük, és Isten nevében szól. A hallgatókat pedig a prédikáció előtti buzgó könyörgés által készíti fel Isten Szentlelke az üzenet befogadására. A maga igehirdetését a prófétákéval állítja párhuzamba, és ezzel érvel: a próféták prédikációi is fejetlenek, ugyanis legtöbbjüknel gyakran csak ennyi volt az exordium: *Így szól az Úr*. Majd Amesiuszt idézi, aki szerint a hosszú bevezetések sokszor az igehirdető hibáit fedik fel és ítélik el.

2. A puritánok csak practice prédikálnak, s mindenki rábólint prédikációikra. Kitekerik némely textus nyakát, és lónyakat írnak az emberi fő alá. Ugyanide sorolható az a vádpont is, hogy miközben a gyakorlatra figyelnek, elhanyagolják a hitágazatok tanítását.

„Az isteni tanítások”-nak az az igazi célja, hogy oktassák a híveket, és elősegítsék a kegyes életvitel kibontakozását (2Tím 3,16–17). Büszkén vállalja, hogy a puritánok gyakorlatiasan prédikálnak, és nem a haszontalan dolgok fölötti versengéssel foglalkoznak, hanem mindenből „csak practice doctrinákat hoznak ki”. Határozottan elutasítja azt, hogy kitekernék a textusok nyakát, és lónyakat rajzolnának az emberi fő alá. A prédikációnak pedig elismeréseként szolgálna az, ha mindenki elfogadná a gyakorlati tanításokat.

3. Túlságosan mélyen „cirkálnak” a lelkiismeret titkos zugolyaiban és szurdokjaiban, és sanyarú mérges szókkal vakarják, nyúzzák azt.

²² Medgyesi Pál: *Doce nos orare, quin et prædicare*. [Klöss jun.] Bártfa 1650, 5.

²³ Uo. 7.

²⁴ Mivel a következőkben a *Doce nos orare, quin et prædicare* Elöl-járó beszéde alapján ismertetjük a vádpontokat, illetve az ezekre adott válaszokat, nem jelölöm külön lábjegyzetben a Medgyesi Pál gondolatait.

Ez is dicséretére válik a prédikációnak – válaszolja Medgyesi Pál –, ugyanis Isten Igéje élesebb minden kétélű tőrnél. Példaként Péter püünkösdi prédikációját említi, amelynek hallatán „háromezer ember megszurdaltatott az ő szívében és megdőbbsent”. Az ilyen beszédmód megtérésre és „istenes életre” serkent.

4. Csak zsémbelődnek, a sajátjukon kívül minden más kegyességi formát ócsárolnak, bosszúból és irigységből szólnak.

A puritánok nem zsémbesebbek Ézsaiásnál, Mikeásnál, Hóseásnál, Ámósnál vagy Jeremiásnál. Ha nem volna min zsémbelődni, nem lennének zsémbesek. A bűn ugyanis rút és elvetemedett vadhús a lelkiismeretben, amelyet nem lehet szelíden eltávolítani. De hadd kiáltozzék és nyughatatlankodjék a beteg, ugyanis más mód nincs lelke megmentésére.

5. A puritánok hosszan prédikálnak.

A hosszú prédikáció egyfelől nem csupán a puritán igehirdetők sajátja, hiszen ellenfele is sokszor mondott akár két óra hosszat tartó prédikációkat. A hosszabb prédikáció pedig nem feltétlenül jelent fogyatkozást. Aki a hosszú prédikáció ellen zúgolódik, annak testisége lesz nyilvánvaló, illetve az, hogy számára a test becsesebb, mint a Lélek és a lelkiek. Nem az a lényeges kérdés, hogy ki milyen hosszan vagy röviden prédikál, hanem az, hogy az igehirdetés milyen haszonnal épít.

6. A puritánok kerülnek a külső históriákat, fabulákat és egyéb emberi bizonyosságokat.

Ennél a vádpontnál Medgyesi Pál kevésbé foglalkozik azzal, hogy a külső illusztrációk mennyire hasznosíthatók a prédikációban, hanem a puritánok könyveit védelmezi (pl. a *Praxis pietatis*, *Szent atyák öröme*). Álláspontját ezek a mondatok tükrözik:

„[...] nem javalljuk a külső históriákat, fabulákat s egyéb emberi bizonyosságokat a prédikációkban szükség kívül.”

Ez a fogalmazás nem merev elzárkózást, hanem sokkal inkább a mértéktartást és az óvatosságot jelenti.²⁵ Ezt igazolják a prédikáció bevezetéséről írt szavai:

„Oda tartozó legyen, ennek okáért vétessék a Végből, okokból, hozzá köttetett dolgokból, *hasonlatosságokból*, különbözőségekből, *historiákból*.”

Sőt mi több, szükség esetén nemcsak az exordium tartalmazhat külső illusztrációkat. Ezek helyet kaphatnak a prédikáció további részeiben is, természetesen jól körülhatárolt funkcióval.²⁶ Túlzás tehát azt állítani, hogy Medgyesi

²⁵ Ld. Görög Hajnalka: Képmetamorfózisok. Protestáns képteológia és alkalmazásai a 17–18. század prédikációelméletében és -gyakorlatában. In: *Erdélyi Múzeum* LXIII. (2001/3–4), (115–143) 129.

²⁶ Görög Hajnalka: *i. m.* 129.

Pál vagy társai pelyvának és értéktelennek nevezték volna a külső illusztrációs eszközöket. Inkább azt kell feltételeznünk, hogy az ezekkel való visszaélésektől akarta óvni az igehirdetőket.

A Doce nos orare, quin et prædicare ismertetése és rövid elemzése

Medgyesi Pál kézikönyve nemcsak teológiai vagy homiletikai szempontból fontos, hanem az irodalommal és irodalomelmélettel foglalkozó szakemberek körében is nagyfokú érdeklődés övezi. Bartók István szakértői véleménye szerint

„[...] [ez] a prédikációelméleti értekezés a Medgyesi-kép árnyalásán túl XVII. századi kritikátörténetünknek egy igen lényeges pontját világíthatja meg, mivel ez az első – viszonylag – önálló, rendszeres magyar nyelvű munka, amely elmondásra és/vagy leírásra szánt művek létrehozásának szabályait dolgozza fel.”²⁷

Medgyesi világosan meghatározza könyve megírásának célját: az eltévedt vándorokat útba igazító „emberséges ember tisztít vállalja magára”. A „búzátlan, borotlan helyeket” nem egyszerűen borral meg búzával akarja megsegíteni, ugyanis az célravezetőbb, ha a vetés és a szőlőművelés mesterségére tanít.²⁸ Hasonlatához hozzáfűzi, hogy akart ugyan közölni híres igehirdetők által írt prédikációkat is, de végül hasznosabbnak ítélte a „Szent Mesterség”-ről szóló könyv kiadását,²⁹ amellyel az imádság- és a prédikációkészítés titkaiba vezetheti be az igehirdetőket. Tehát olyan módszereket ismertet, amelyeket „mind a könyörgésre, mind a prédikálásra legáltalabban, könnyebbeknek és épületesbeknek”³⁰ tartott.

Az *Elöljáró beszédben* megjelöli fontosabb forrásait, amelyeket „e féle dolgokhoz derékképpen értő tudós emberek” írásaiként nevez meg: John Clarke (1596?–1658) *Oratoriae sacrae, skiagraphia, sive Ecclesiastica succincta methodo delineata* könyve, Amesius munkái (itt főleg a *Medulla theologiae* és a *De conscientia et ejus iure* című műveire kell gondolnunk), az *Angliai Parlament Directoriuma*, valamint Elnathan Parr (1577–1622) *Abba Father* című munkája. Medgyesi Pál több helyen is megjelöli forrásait, és az imént felsorolt szerzők mellett a következő nevekkal találkozhatunk: William Perkins (1558–1602), Kálvin (1509–1564), Guilelmus Bucanus (†1603), Amandus Polanus (1561–1610), Johannes Wollebius (1589–1629), valamint Andrea Rivetus (1572–1651). Bár a felsorolt szerzők műveit nem minden esetben nevezi meg, nevük említésével olyan „szakirodalmat” ajánl a gyakorló lelkipásztoroknak, amely segítséget nyújthat a dogmatikai és etikai

²⁷ Bartók István: Medgyesi Pál: *Doce prædicare*. Az első magyar nyelvű egyházi retorika. In: *Irodalomtörténeti Közlemények* (Akadémiai Kiadó, Budapest) LXXXV. évf. (1981/1), (1–16) 1.

²⁸ Medgyesi Pál: *Doce nos orare, quin et prædicare*, 3.

²⁹ Uo.

³⁰ Uo. 2.

üzenetek helyes kifejtésében.³¹ Amesius homiletikai elképzelésének hiteles közvetítése révén Medgyesi Pál a hyperiusi tanok közvetett örökösévé vált,³² ugyanis az ususokról szóló részeket Amesius bizonyítható módon Hyperius genus-elmélete alapján dolgozta ki.

Petrőczy Éva szerint Medgyesi Pál Amesiusnak állít emléket a *Doce nos orare, quin et predicare* munkájával, ugyanis Amesius a korszakalkotó és sok kiadást megért *Medulla theologiae*-ben részletesen foglalkozik a prédikációírás kérdéskörével.³³ Bár a kutatás kimutatta, hogy *Doce nos orare, quin et predicare* egyes részei hitelesen tolmácsolják Amesius gondolatait, ezek mégsem egyértelmű bizonyítékok annak állítására, hogy a könyv kimondottan Amesiusnak állítana emléket.

Medgyesi Pál könyve négy jól elkülöníthető részből áll: 1. *Elöl-járó beszéd*; 2. *Doce nos orare*; 3. *Abba, Atya!* 4. *Doce predicare*. Itt csupán az utolsó egység rövid elemzésére vállalkozom, amely a prédikációírás elméleti és gyakorlati kérdéseire tekint.

Míg az *Elöl-járó beszéd*, a *Doce nos orare* és az *Abba, Atya!* magyar nyelvű, addig a *Doce predicare* latin és magyar nyelven készült, mégpedig úgy, hogy a latin szöveget fejezetenként követi a magyar. Itt három prédikációkészítési módszer bemutatása áll három táblázatban, és ezeket olyan „közönséges, mintegy kézen fogva vezető regulák” követnek, amelyek segítséget nyújthatnak a prédikációk elkészítéséhez. Kecskeméti Gábor példákkal illusztrált elemzései fényt derítettek arra, hogy a *Doce predicare* első táblájának legfontosabb forrása John Clarke *Oratoria sacrae, skiagraphia* című munkája,³⁴ a második tábla főként Amesius *Medulla theologiae* és a *De conscientia vel ejus iure* című műveiből merít,³⁵ a harmadik pedig az *Angliai Parlament Direktóriumából*.³⁶

Az eltérő források alapján helyesnek tarthatjuk Bartók István véleményét, aki szerint a három prédikációkészítési módszer három prédikációtípust is jelent, amelyeket nem lehet összemosni egymással.³⁷ Míg Bartók István arra következtet, hogy Medgyesi Pál a három prédikációtípussal két eltérő közösséget céloz meg, és az igehallgató gyülekezeteket műveltség szempontjából különbözteti meg,³⁸ Kecskeméti Gábor már idézett angol nyelvű tanulmányában arról olvasunk, hogy a három eltérő szerkezetű prédikációtípus Medgyesi Pál személyes fejlődésére enged következtetni.³⁹ Kecskeméti érvelése szerint

³¹ Kecskeméti Gábor: Sources of the Rethorical Handbook by Pál Medgyesi. In: *Camoena Hungarica* 6 (2009), (84–92) 85.

³² Kecskeméti Gábor: A korai protestáns homiletika szerepe az európai és a haza irodalmi gondolkodás történetében. In: *Irodalomtörténeti Közlemények* 107. évf. (2003/4–5), (367–398) 396.

³³ Petrőczy Eve Alice: The Apocalypics of the Hungarian Puritans. In: *Kerux* (the Journal of Northwest Theological Seminary) Vol. 23. Nr. 1. (May 2008), (48–54) 50.

³⁴ Kecskeméti Gábor: *Sources of the Rethorical Handbook by Pál Medgyesi*, 89.

³⁵ Uo. 91.

³⁶ Uo. 92.

³⁷ Bartók István: *Medgyesi Pál: Doce predicare*, 2.

³⁸ Uo. 4.

³⁹ Kecskeméti Gábor: *Sources of the Rethorical Handbook by Pál Medgyesi*, 92.

Medgyesi homiletikai munkásságában Clarke útmutatásai jelentették a kiindulási pontot, később pedig elkészítette az angliai, erdélyi és magyarországi puritán lelkipásztorok között nagy tekintélynek örvendő Amesius rendszerének kivonatát, végül pedig az 1640-es évek végén az Angliából érkező legfrissebb homiletikai-retorikai útmutatást is beépítette saját rendszerébe.⁴⁰

Mielőtt részletesen ismertetnénk Medgyesi Pál homiletikai elveit, álljon előttünk a három táblázat összehasonlító vázlata.

TABULA I.	TABULA II.	TABULA III.
KÖNYÖRGÉS		
1. Egyéni		
2. Közösségi		
A PRÉDIKÁCIÓ ELKÉSZÍTÉSE		
I. Textus (a felveendő igék)	1. Textus (a felveendő igék)	1. Textus (a felveendő igék)
II. Kezdődés		2. Kezdődés
1. Rövid, lényegre törő előbeszéd		
2. Az igék kontextusának elemzése		
III. Derék prédikáció		
1. Az igék célja		3. Az igék célja
2. Elosztás két-három részre		4. Részekre osztás
3. Szómagyarázat		
4. Az igék világos kimondása	2. Az igék magyarázata	5. A tanulságok fundamentuma
5. Tanulságok	3. Tanulságok	6. Tanulságok
6. A tanulságok magyarázata		
7. A tanulságok bizonyítása		
8. Az ellenvetések cáfolata		
9. A megoltalmazott igazság megvilágítása		
10. Usus	4. Usus	7. Usus
11. Rászabás	5. Rászabás	
IV. Berekesztés		8. Berekesztés (mint a Tabula I.)
1. Befejezés		
2. Az indulatok felindítása		
MEGTANULÁS és ELMONDÁS	ELMONDÁS	

Bár a prédikációkészítés előtt elmondandó egyéni és közösségi könyörgésről csak az első tábla beszél, meggyőződésünk, hogy – a puritanizmus szellemisé-

⁴⁰ Kecskeméti Gábor: *Sources of the Rethorical Handbook by Pál Medgyesi*, 92.

gének megfelelően – alkalmazni kell a másik két prédikációkészítési módszer esetében is. Az egyéni könyörgésben arra kell kérni Istent, hogy „az értelemnek kulcsát és a Léleknek hathatóságát adja az elprédikálandó tanításra”.⁴¹ A közösségi könyörgésre is⁴² alaposan kell felkészülni, és röviden, lényegre törően kell kérni Istent, hogy az igehallgató gyülekezet felismerhesse igazi szükségleteit, méltatlanságát és feladatát, illetve megérthesse a prédikáció célját, hasznát és Isten kegyelmes ígéreteit. A prédikációkészítés folyamatát átszövő imádság célja pedig ez:

„[...] mindenek szívei felerkentethessenek az Isten akaratjának alázatossággal való kérésére s hűséggel megbecsülésére.”⁴³

A textusról mindenekelőtt azt tartja fontosnak leszögezni, hogy kizárólag a Szentírásból származhat, és azt mind az úgynevezett közönséges, mind pedig a szent nyelveken gyakran el kell olvasni.⁴⁴ A magyarázatok vagy – a mai kissé anakronisztikus szóhasználattal – a kommentárok közül csupán a legjobbakat kell elolvasni. A második táblában főként azt hangsúlyozza, hogy a textusválasztást mindenekelőtt a hallgatók, helyek és idők állapota határozza meg.⁴⁵ Amesius tanítására utalva pedig azt részletezi, hogy bár a postillákban és a különböző perikóparendekben megjelölt textusok éppen úgy Isten Igéje, mint a teljes Szentírás, ezek kizárólagos használata mégsem elégséges a gyülekezet kelendő építésére, „mivel sok tudásra méltó dolgok vannak, melyek azokban nem foglaltatnak”.⁴⁶ A postillák tekintetében még azt is kifogásolja, hogy sokszor kiragadják a textust a kontextusból, és elsikkasztják a teljes Írás üzenetét.

A *kezddő* vagy *exordium* két részből áll: a) *maximum* három bekezdésnyi előbeszédből, amelynek odatartozónak és „isteni mesterséggel ritka csudálatosnak” kell lennie; b) a *textus kontextuális vizsgálatából*. Esetenként a kontextuális vizsgálat is elegendő exordium lehet. Míg az első táblában részletesen ír az exordiumról, és megengedi az úgynevezett *külső illusztrációs elemek* alkalmazását is, addig a harmadik táblában csupán annyit mond el róla, hogy rövidnek és világosnak kell lennie, forrásai pedig vagy a textus, vagy a kontextus, vagy pedig a párhuzamos és rokon textusok. A második táblában pedig – Amesius hatására – teljességgel mellőzi ezt a bevezetést. Ha mindezt összehasonlítjuk az *Elöl-járó beszéd*ben leírtakkal, tudniillik, hogy az igehirdetőnek nem a hallgatóság jóindulatát kell megnyernie, hiszen Isten követeként áll a gyülekezet előtt, és nincs szüksége retorikai fogásokra, akkor Medgyesi Pál abban látja az exordium célját, hogy az bevezet a textus gondolatvilágába, és ezzel megkönnyíti az üzenetek megértését.

⁴¹ Medgyesi Pál: *Doce nos orare, quin et prædicare*, 106.

⁴² Az Erdélyi Református Egyházkerület gyakorlata szerint ez a prófétai imádság.

⁴³ Medgyesi Pál: *Doce nos orare quin et prædicare*, 106.

⁴⁴ Uo. 107.

⁴⁵ Uo. 124.

⁴⁶ Uo.

A felvett igeversek célját csak az első és harmadik táblázatban érinti egy-egy mondat erejéig. Céljuk (*scopus*) az a mondanivaló, amelyre „a Szentlélek kiváltképpen láttatik nézni azokban az Igékben”.⁴⁷

A részekre osztásról (*partitio*) is csupán az első és harmadik táblában van szó. A második tábla tehát mellőzi ezt. A részekre osztás módszerét a *logica analysis*, vagyis „az okosság mestersége szerint való fejtegetés tanítja meg”, és fontos odafigyelni néhány dologra. Először arra, hogy a „részek” legyenek „mentől kevesbek”,⁴⁸ legtöbb kettő vagy három.⁴⁹ Másodszor pedig arra, hogy a részekre osztás „az igaz osztály szerint” történjék,⁵⁰ vagyis inkább „a dolgoknak, mintsem a szóknak rendire”⁵¹ kell odafigyelni. Harmadszor: történjék „idegen nyelven való szóknak közék elegyítések nélkül”.⁵² Példázzuk ezeket Medgyesi Pál *Erdély romlásának okairól* című prédikációjával (alapigéje: JSir 5,15–16):

„Három vagyon az igékben: 1. a keserves panaszok sok rajtok esett romlások felől, tudnia illik, hogy hazájokat elvesztették, hogy úgy maradtak, mint a gyámoltalan árvák, hogy még vizeket is áron vöttek, s magok saját fájokat nagy summa pénzen stb. 2. A vigasztalás, mellyet veszén az Istennek állhatatos gondviseléséből (v. 19.) 3. A buzgóságos imádkozás (v. 1. et 21.) Az én leckém az első részre tartozik, mellyben panaszolkodik, két nagy jótól, úgymint örömeiktől, vigasságoktól (v. 15.) és becsületektől való megfosztásokról (v. 16.), mellynek igaz okát is megjelenti ugyanott.

Kettő vagyon tehát a mi leckénkben: 1. A panasz két nagy veszteségek felől (v. 15. 16/2.), 2. ez nagy károknak érdemes oka, mert vétkeztünk, úgymond (v. 16.).”⁵³

A szavak magyarázatáról az első tábla anyagából értesülünk. Ennek rendjén meg kell magyarázni a kétes értelmű szavakat, majd nyelvtani szempontból meg kell vizsgálni, hogy a mondatszerkesztés miképpen alakítja az üzenetet; végül pedig, ha hasonlóság vagy ismétlés van az igékben, azt is meg kell fejteni. Szemléltetesként álljon előttünk egy példa a *Felgerjedt, s pokol fenekéig hatalmazott robogó tűz* című prédikációból (alapigéje: Zsid 10,31):

„E szó rettenetes, iszonyatos, a görög nyelven az elfutástól, a deákon a felborzadástól; a magyaron is, iszonyodom, majd ugyanonnan, vagy ez szóban rettenetes, a rettegéstől ered. Mivel az igen elrettent, ijedt s iszonyodott, hirtelen szaladni, egész testében, minden haja szőrinek felállásával megborzadni, és rettegni,

⁴⁷ Medgyesi Pál: *Doce nos orare quin et pradicare*, 108. és 135.

⁴⁸ Uo. 135.

⁴⁹ Uo. 108.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Uo. 135.

⁵² Uo.

⁵³ Medgyesi Pál: *Erdély romlásának okairól*. Gondolkodó Magyarok. Szerk. Szigeti Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest 1984, 9.

s szívében dobogni szokott. Származik valamely iszonyatos dolognak érzéséből, látásából, hallásából vagy csak meggondolásából is.”⁵⁴

A következő lépésről más-más néven ugyan, de mindhárom tábla beszél. Az első tábla így nevezi:

„[...] világosan kimondása az Igéknek, melyben a következő Tudományoknak magva vagyón.”⁵⁵

A harmadik táblában ugyanígy ír arról, hogy fel kell mutatni „a tanulság fundamentomát az Igékben”.⁵⁶ A második tábla másként fogalmaz, de a lényeg ugyanaz:

„[...] az Igéknek magyarázása, melyben meg kell mutatni, micsoda igazság szolgáltatás az Igékben: s feltalálván mindjárt kész tanulság leszen az; amint ugyan azoknak jósága vagy használatja haszon is.”⁵⁷

Amennyiben a szómagyarázat hiányzott a prédikációból, erre a helyre lehet beilleszteni. Medgyesi Pál gyakorlatában jó példa erre a már idézett *Felgerjedt, s pokol fenekéig hatalmazott robogó tűz* című prédikáció, amelynek szerkezete leginkább a második táblában közölt amesiusi mintát követi, viszont az igék magyarázata rendjén eléggé részletes szómagyarázatot is közöl.

A következő lépés, a *tanulságok felsorolása* szintén csak megvan mindhárom táblában. Formai szempontból érdekes megfigyelni, hogy míg az első táblában a tanulságokhoz kapcsolódó részeknek öt pontot szentel a szerző (az 5. lépéstől a 9-ig), a második és harmadik táblában egyetlen pontban sűríti össze a lényegét. Az áttekinthetőség kedvéért logikai szempontok alapján hasonlítjuk össze a három tábla erre vonatkozó anyagát. A tanulságok legvilágosabb meghatározását a második táblában olvashatjuk:

„Az tanuság, mely isteni tudománybéli teljes értelmű mondás, és a Szent Írásnak szavaiban vagy nyilván benne vagyón, vagy azokból foly legközelebb való kikövetkezéssel.”⁵⁸

Az első táblában pedig így ír erről:

„Az teljes értelmű mondások, melyeket az felvött Ige szolgáltat, tulajdonságtalan szólásnak formájából kivéven azokat, tanuságok legyenek; az azokból kikövetkező dolgok pedig azoknak haszna. Nem szükséges dolog, hogy az mi az

⁵⁴ Teljes címe hajdani helyesírással: *Fel=gerjedt, s-pokol fenekéig hatalmazott Robogo Tűz; Mof V. Könyv. 32. 22. Fel=gerjedt tűz az én haragom, és gyuladoz mind az alfo pokoliglan, és megeméjzti a' földet és az ő gyűmölcsét, és fel=gyujtja a' hegyeknek fundamentumit. Prædicállotta a' Saros Pataki Ecclesiában, 20 8-bris 1658-dik Ejsztendben Medgyesi Pál. Patak ev. n. [1660], 16. A Magyarok Hatodik Jajjában, annak címlapjával, előbeszédével és lajstromával együtt nyomtatva.*

⁵⁵ Medgyesi Pál: *Doce nos orare, quin et prædicare*, 108.

⁵⁶ Uo. 136.

⁵⁷ Uo. 125.

⁵⁸ Uo. 126.

bőtű szerint elől jár, az légyen első; hanem az mi az értelem szerint első, azt kell elől felvenni.”⁵⁹

A tanulságokat világosan, lehetőleg saját szavainkkal kell megfogalmazni úgy, hogy azokban felismerhető legyen az Isten Igéjében rejlő igazság.⁶⁰ Megfogalmazására álljon előttünk egy példa a már idézett *Felgerjedd, s pokol fenekéig hatalmazott robogó tűz* című prédikációból:

„Innen ilyenek az tanulságok:

I. (melyet az egész leckéből hozok ki) *nincs egy veszedelmesb vétek, mint az igaz hittől tudva való elszakadás.* De erről én mostan nem érkezem szólan; talán ad még az Isten alkalmatosságot.

II. tanulság: *Rettenetes iszonyú romlás, embernek magát a megbúsult Isten haragjában derekasan béejteni.* Vagy így: *nincs vesztettebből senkinek dolga, mint aki ellen Isten derekasan felgerjed.*”⁶¹

A megfogalmazott tanulságokat szükség esetén meg kell magyarázni.⁶² Míg az első tábla csupán érinti a témát, a második és harmadik bővebben fejti ki a tanulságok megmagyarázásának módját.⁶³ A magyarázat rendjén egyaránt fel lehet használni a logikai, grammatikai és retorikai eszköztárat, azonban nagyon kell ügyelni arra, hogy a magyarázat szükséges legyen, s ez főként a könnyen félreértelmezhető dolgokra vonatkozzék, mert ami világos, azt nem kell magyarázni, és azokat a mondanivalókat kell inkább hangsúlyozni, amelyekre a Szentlélek kiváltképpen néz az Igékben, illetve amelyek a hallgatók számára a legépületesebbek.⁶⁴ Az Ige alapján megfogalmazott tanulságokat sem kell mind bemutatni a prédikációban, hanem elég csak azokra szorítkozni, amelyek a legszükségesebbek és a legillendőbbek a helyhez, időhöz és a személyekhez képest.⁶⁵

A megfogalmazott tanulságot azonban „meg kell állatni”, azaz be is kell bizonyítani, vagy – a második tábla szóhasználatával – „meg kell forgatni”. A bizonyítás rendjén fel kell használni mind a „hogyan légyen”, mind a „miért légyen úgy” típusú bizonyítékokat. Ne legyen sok bizonyíték, legfeljebb három

⁵⁹ Medgyesi Pál: *Doce nos orare, quin et prædicare*, 108.

⁶⁰ Uo. 136.

⁶¹ Medgyesi Pál: *Felgerjedd, s pokol fenekéig hatalmazott robogó tűz*, 19–20.

⁶² Medgyesi Pál: *Doce nos orare, quin et prædicare*, 109.

⁶³ Uo. 126. és 136.

⁶⁴ Uo. 136.

⁶⁵ Uo. 128.

vagy négy, és ezeknek odatartozóknak és lehetőleg a Szentírásból származóknak, erőseknek, hathatósaknak és világosaknak kell lenniük. Míg a második és harmadik tábla kizárólag szentírásbeli bizonyítékokról beszél, az első tábla olyanokat is felsorol a „miért legyen úgy” típusú bizonyítékok között, amelyek a természet könyvéből, a szerzői okból, végből (célból), a gyümölcsből vagy a megtapasztalásból származnak. Részletesebb bizonyíték csak a nem nyilvánvaló igazságok esetében szükséges, ugyanis „a Napot a fénylő égen mutogatni boldogság”.⁶⁶

A bebizonyított igazsággal szemben felmerülő ellenvetéseket meg kell cáfolni.⁶⁷ Az ellenvetések három világosan elkülöníthető forrásból származhatnak: a Szentírás ellentmondásosnak tűnő szavaiból, amelyeket egységre kell hozni; a testi okoskodásból; a hallgatóknak éretlen ítéletéből vagy döntésképtelenségéből. Ez utóbbi két ellenvetéstípust a hit vagy erkölcs valamely fundamentumából kell megcáfolni és be kell bizonyítani tarthatatlanságukat.

A második tábla anyaga után arra nézve találunk útmutatásokat, hogy miként lehet a leghatékonyabban megcáfolni az eretnekek tanítását. A legelső szabály, hogy kizárólag szükség esetén szabad vitát indítani, amikor a hallgatók szüksége és lelki haszna „az ellenvetéseknek és az elhírhedett gyalázatoknak elejét venni kívánja”.⁶⁸ Régi eretnekséget, amelyektől már nem kell félteni az egyházat, a lényegtelen kérdések feletti viaskodásokat „nem kell forgatni, sőt még ingyen sem kell említeni”.⁶⁹ Számolni kell továbbá azzal, hogy a hallgatók között vannak tudósabbak és kevésbé tudósak, illetve ügyelni kell erre is:

„[...] magunk felejtve illetlenségre ne ragadtassunk: távol legyenek az átkok, szitkok, csúfolódások, és amit az ellenkezők nem tanítanak, rájuk ne fogjuk.”⁷⁰

A haszontalan vitatkozások helyett fordítson az ígehirdető több időt „az igazságért való buzgólkodásra az ügyhöz illő keresztyéni engedelmességgel és szelídséggel”.⁷¹

A megoltalmazott igazságot meg kell világosítani, azaz illusztrálni szükséges. Ez legyen „egy vagy kettő, illendő, világos, nem kerülő”,⁷² forrásai és módszerei pedig hasonlatosságok, példák, különbözőségek, egybevetések, és ha a szükség úgy kívánja, a „páterek”, azaz egyházatyák mondásai is lehetnek.

A következő, szintén igen részletesen kidolgozott lépés, amelyet soha nem lehet elhanyagolni: a bebizonyított és az ellenvetésekkel szemben megvédett tanulságok haszna, az *usus*. Már utaltunk rá, hogy ebben „a tanulságnak haszná-

⁶⁶ Medgyesi Pál: *Doce nos orare, quin et prædicare*, 109.

⁶⁷ Uo. 109. és 136.

⁶⁸ Uo. 128.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ Uo. 129.

⁷¹ Uo.

⁷² Uo. 109.

latja, jósága avagy vége mutattatik meg”.⁷³ Az első tábla megfogalmazása szerint az *usus*

„[...] a tanulást a hallgatóknak fejenként lelkiismeretére és állapotára szabja – hiszen ebben áll a prédikátornak kiváltképpen való mestersége és a prédikáció ereje.”⁷⁴

A három táblázatban több *usus* típust láthatunk, s ezeket két fő csoportra oszthatjuk: az értelemre vagy ítéletre néző haszon, illetve az életre vagy cselekedetre néző haszon.

Az <i>usus</i> ok típusai			
	Tabula I.	Tabula II.	Tabula III.
Az értelmet nézi (<i>noeticus</i>)	Oktató (<i>didascalus, instructivus</i>)	Oktató (<i>didascalia</i>)	Oktató vagy tudósító (<i>instructorius, didascalus</i>)
	Cáfoló (<i>Elencticus, redargutivus</i>)	Cáfoló (<i>refutatio</i>)	Cáfoló (<i>refutatorius</i>)
Az életet nézi (<i>practicus</i>)	Ráintó (<i>exhortatorius</i>)	Útmutatás (<i>institutio</i>)	Ráintó (<i>adhortatorius</i>)
	Elintó (<i>debortatorius, admonitorius</i>)	Feddés (<i>correctio, refutatio</i>)	Elintó (<i>debortatorius, admonitorius</i>)
	Megfeddő (<i>reprehensionis</i>), leverő (<i>repressionis</i>), megjobbító (<i>correctionis</i>) vagy rettentő (<i>terroris</i>)		Feddőző (<i>reprehensorius</i>)
	Vigasztaló (<i>consolatorius</i>)		Vigasztaló (<i>consolatorius</i>)

Az *oktató haszon* a tanulásból származik és

„[...] valamely igazságnak vagy hitágazatnak értelme felől vagyon, amelyet szükség esetén meg is erősítheti egy néhány kevés erősségekkel vagy a kezünkben levő Igékből, vagy egyéb helyeiből a Szent Írásnak, vagy annak a hitágazatnak a természetéből, amelynek az a kihozott igazság része.”⁷⁵

A *cáfoló haszon* a hamisságokat és eretnkségeket cáfolja meg, illetve jó útra igazítja a tévelygőket. Medgyesi Pál fontosnak tartja figyelmeztetni szolgatársait, hogy amikor az eretnkségek megcáfolására készülnek, előbb mindenikük mérje fel a saját erejét, „mert tyúk fiaknak az öreg kakasokkal szembe szökni nem bátorságos”.⁷⁶ Ezért minden tanító csak annyi „pört indítson, amennyit leszállíthat”. Akárcsak a tanulások esetében, itt is hangsúlyozza:

⁷³ Medgyesi Pál: *Doce nos orare, quin et prædicare*, 109–110. és 127.

⁷⁴ Uo. 109.

⁷⁵ Uo. 137.

⁷⁶ Uo. 110.

„A régen eltemetett és feledésbe merült eretnekségeket nem kell kiáskálni, mert azokról beszélni nem egyéb, hanem azokat hintegetni.⁷⁷

Viszont hathatósan és minden részletre odafigyelve kell megcáfolni azokat az eretnekségeket, amelyektől joggal lehet félteni a gyülekezetet.

A *ráintő haszon* útmutatást nyújt a követendő életformára. Az érvelés rendjén itt olyan segédeszközöket kell felmutatni, amelyek a jó véghezvitelére segítik a hallgatókat.⁷⁸ Részletesen kell beszélni arról, hogy milyen gyümölcsei lesznek a jó cselekvésének, és el kell háritani azokat az ellenvetéseket, amelyek meggátolnák a gyülekezet tagjait a jó cselekvésében, vagy éppen ellenkező irányba terelnék őket.

Az *elintő haszon* célja, „elinteni” a hallgatókat valamely gonosztól. Részletesen fel kell sorolni a gonosz cselekedeteket, azoknak következményeit, be kell bizonyítani azok méltatlanságát és becstelenségét, fel kell mutatni az okokat, illetve el kell háritani a felmerülő ellenvetéseket.

Az *elrettentő haszon*⁷⁹ Istennek igazságátkával együtt mutatja fel azt a megsirandó állapotot, amelyben a bűnös hever. Viszont úgy kell beszélni a bűnök ellen, hogy abból nyilvánvaló legyen a bűnös iránti jóindulat. Hasonlatokkal és példázatokkal kell ecsetelni a bűn iszonyúságát, s a hallgatóknak valósággal „fejekbe kell verni, hogy most gondolják meg a kárhoznak valóságos, de igen késő jajokat”. Különbséget kell tenni a gyenge (= érzékeny) lelkiismeretű emberek és a megkeményedett, felfuvalkodott gonoszak között, és ennek megfelelően kell beszélni. A rettentő haszonnak evangéliumi ígéretekkel kell végződnie, hogy a bűnbánó és töredelmes szívű bűnös vigasztalást is nyerhesen.

A *vigasztaló haszon* a próbák, kísértések hathatós ellenszere, de eredményesen alkalmazható a kárhozat veszedelmétől megrémült és bűneit bánó ember bátorítására is. Világosan és egyértelműen kell hirdetni és bizonyítani, hogy az evangéliumi ígéretekben közölt javak valóságosak és a hallgatóra tartoznak. Meg kell cáfolni azokat az ellenvetéseket, amelyeket a nyomorult istenfélő ember önmaga ellen támaszt vagy gondol ki. A rejtett célja pedig az, hogy hit- és üdvbizonyosságot nyújtson, megerősítse az Isten gondviselésébe és a Krisztus által nyert ígéretekbe vetett bizodalmat. Medgyesi Pál megszívlelendő szabályként ajánlja azt is, hogy nem minden esetben kell rögtön vigasztalást nyújtani a feddés vagy elrettentés után, hanem meg kell engedni, hogy az orvosság valameddig csipkedje, mardossa és sértegesse az ember lelkét, hogy az megláthassa, mennyire csalárd a bűn édességének ígérete, illetve, hogy soha többé rá ne merje venni magát a felismert bűn elkövetésére. Vigasztalni, gyámolítani csak akkor szükséges, amikor a feddés valóságos alázatosságot szerez, viszont a „keserű

⁷⁷ Medgyesi Pál: *Doce nos orare, quin et prædicare*, 110.

⁷⁸ Uo.137.

⁷⁹ Uo. 112.

orvosságot”, a feddést és elrettentést akkor sem kell teljes egészében megvonni.⁸⁰

A hasznok után a rászabás következik, „mellyel a közönséges haszon a jelenvaló gyülekezetre kiváltképpen alkalmaztatik”.⁸¹ Formájára nézve lehet vizsgálat az elnyomattatott és kétségbeesett szív bátorítására, illetve buzdítás a jó cselekvésére és a gonosz elkerülésére.⁸²

A *berekesztés* két részből áll:⁸³ a *befejezésből*, amely az egész prédikáció summáját fogalmazza meg az „ingerlés”, a kérdések vagy felsorolások alkalmazásával és az *indulatok felindításából*, amely a kegyesség gyakorlására serkenti az igazhallgatókat.

Ezt követően olyan útmutatások következnek, amelyek a prédikáció könnyebb megtanulását és eredményesebb elmondását segítik. Így beszél a vázlat- és jegyzetkészítés fontosságáról, az elmélkedésről, a prédikáció mondanivalójára való rácsodálkozásról és a könyörgésről, amelyeknek végig kell kísérniük a teljes folyamatot, hiszen ezek teszik elevenné az igehirdetést, nélkülük ugyanis „nagyobb részére holt lészen” a prédikáció.⁸⁴ Az elmondásra vonatkozó útmutatások nagyjából megegyeznek a jelenkori kommunikációtudományok kutatási eredményeivel és a kortárs homiletika elvárásaival. Csupán néhány példát említsünk: az igehirdetőnek le kell vetnie a félelmet és a gátlásokat, ugyanis Isten követeként áll a gyülekezet előtt; hanglejtésének, hanghordozásának, gesztusainak összhangban kell lennie a mondanivalóval; a prédikáció ne emberi bölcsesség mutogatása legyen; az igehirdető lényegretörően beszéljen, ne térjen el a tárgytól, hanem ragaszkodjék a felismert üzenethez.⁸⁵

A három táblázat után következő *Közönséges mintegy kézen fogva vezető regulák* azt írják le, hogyan lehet felismerni a tanulásból következő hasznok típusait, illetve azt is, hogy a tanulások jobb kifejtése érdekében igen hasznos dolog beleolvasni a legkiválóbb gyakorlati jellegű rendszeres teológiai munkákba, amelyekből meg lehet tudni: mi módon kell előadni egy-egy dogmatikai vagy etikai kérdést. Ugyanitt olvashatjuk ajánlasként, hogy az igehirdetők készítsenek maguknak homiletikai példatárat a teológiai locusok szerint, a közhelyek titulusait írják be egy füzetbe, s ha olvasnak valamit ezekről, azt jegyezzék a megfelelő helyre.⁸⁶ Medgyesi Pál ezt tartja minden regula regulájának: a prédikáció hitelességéhez elengedhetetlenül szükséges az igehirdető istenfélő élete, hiszen a hallgatóknak érezniük kell, hogy a prédikáció a tanító szívéből származik.⁸⁷

⁸⁰ Medgyesi Pál: *Doce nos orare, quin et prædicare*, 113.

⁸¹ Uo. 114.

⁸² Uo. 127.

⁸³ Uo. 115.

⁸⁴ Uo. 116.

⁸⁵ Uo. 117. és 130.

⁸⁶ Uo. 144.

⁸⁷ Uo. 145.

Medgyesi Pál arról ír a *Doce nos orare, quin et prædicare* záradékában, hogy miként kell viszonyulni az istenes és tudós magyarázatokhoz, mások írott prédikációihoz, valamint a postillákhoz. A tudós és igaz magyarázatok és a megért ítéletű tudós emberek válogatott prédikációi nagyon hasznosak, különösképpen a gyengébbeknek, de a kipróbált igehirdetőknek is,⁸⁸ ugyanis segítenek megtalálni a felvett igeversek értelmét és célját, és a gyakorlatlanabb igehirdetőknek segítséget nyújtanak a szakmai fejlődésben. Ugyanígy hasznosak akkor is, ha az igehirdetőnek nem áll elég idő rendelkezésére a készüléshöz. Ezekben a könyvekben sok olyan dologra lehet rábukkanni, amelyek később igen hasznosnak bizonyulhatnak; sőt azt is meg lehet tanulni, hogy prédikációírásban miként kell „eltitkolni” a mesterséget, azaz a módszertant. A postillákról pedig az a véleménye, hogy van bennük „alkalmanként arany, de sok sár között”.⁸⁹ Egyfelől azért nem ajánlja a postillákhoz való kötődést, mert legtöbbjüket változó elméjű doktorok írták, akik meggondolás nélkül alkalmazkodnak az időkhöz; másfelől pedig csak nagyon kis mértékben található meg bennük a tanítandó szentírásbeli tudomány. Azokban a gyülekezetekben, ahol görcsösen ragaszkodnak a postillákhoz, az igaz vallás nem lehet ereje teljében. Ezért az evangélium hirdetőjének nem kell ezekhez kötnie magát.

A kézikönyv végén „a Tiszán innen lévő Magyar Országi Ecclesiáknak Articulusi”-ból idéz (X. és XLII.), amelyek az igehirdetés minőségét biztosító törvényes keretre vonatkoznak:⁹⁰

„A Szent Biblia úgy prédikáltassék, hogy a prófétáknak s apostoloknak írásokra taníttassanak a hívek, és az egész mennyei tudomány renddel szolgáltatassék ki, ne csak a postillákban foglaltatott vasárnapoki evangéliumok és levelek egymás után.

A prédikátorok mennyei fegyverekkel, úgymint Szent Bibliával és bévött tudós embereknek magyarázatjokkal jól elkészültek legyenek, és az egész keresztényi tudományt prédikálják; s nem az kolbásztöltők s rágók meg ugyanazokat visszahákgva s szíva megrágók módjára csak postillákat, s curtariákat, mint valami miséző könyveket s pápista breviárokat tartsanak és prédikáljanak. Mert az mindenhai postilla prédikálás és afféle dirib-daraboknak berbitélése s elől meg elől kezdése, az azokra való támaszkodás által henyékké és tudatlanokká teszik az prédikátorokat etc.”

Mi hasznát vesszük Medgyesi Pál homiletikájának?

Van-e egyáltalán értelme annak, hogy kezünkbe vegyük és fellapozzuk az első magyar nyelvű homiletikai munkát? Lehet-e hasznát venni ma, amikor a homiletika a lélektannal és a kommunikációtudományokkal karöltve dolgozza ki

⁸⁸ Medgyesi Pál: *Doce nos orare, quin et prædicare*, 145–146.

⁸⁹ Uo. 147.

⁹⁰ Uo. 147–148.

az elméletek sorát, hogy könnyebbé és hatékonyabbá tegyék az igehirdetést? Nem csupán hasznos, de szükséges is hitben kipróbált elődeink műveit elolvasni és méríteni belőlük. A *Doce nos orare, quin et prædicare* több tekintetben is túlhaladott, de a maga korában mindenképpen korszakalkotó munka volt, viszont a későbbi korok igehirdetői számára is tartogat megfontolásra méltó dolgokat. Ezek közül vizsgáljunk meg néhányat a teljesség igénye nélkül.

1. Az egyik terület, amelyen hasznosítani lehet Medgyesi Pál felismeréseit, az *igehirdető identitásával* kapcsolatos. Veszélyt jelent ugyanis, ha az igehirdető önazonosságának meghatározásában az emberi tényező kerül túlsúlyba, és ennek szinte természetszerű következményeként szorul háttérbe a transzcendens. Minden igehirdetőnek tisztáznia kell önmagában, hogy ő nem csupán egy a közösség tagjai közül, aki felkészültsége és a *vocatio externa* révén alkalmas Isten Igéjének magyarázására, hanem ő Isten követé is, aki Isten nevében szól.⁹¹ Ez az önmeghatározás több más kérdést is felvet, például ezt: vajon az igehallgató gyülekezet meglátja-e az igehirdetőben Isten követét, és tudatosítja-e magában, hogy az igehirdető Isten nevében szól, vagy sem? Ez a – nem hatalmi, hanem szolgálati – tekintély alapjaiban rendült több tényező sajnálatos közrejátszása miatt. Ezzel nem állítjuk azt, hogy nincs senki, aki Isten Igéjeként hallgatja a prédikációt, azt azonban igen, hogy nem mindenki ismeri fel az Igét az igehirdetésben; és erről részben az igehirdetők tehetnek.

Amennyiben az egyház igényt tart erre a szolgálati tekintélyre, és véleményem szerint ezt semmiféle külső nyomás hatására sem szabad feladnia, az egyháznak sokkal nagyobb gondot kell fordítania az igehirdető *minister ecclesiae* felkészültségére és feddhetetlen életvitelére. Ha az igehirdetők jobban odafigyelnek arra, hogy ők Isten Igéjének a szolgálói (*Verbi Divini Minister*), és Isten nevében szólnak a gyülekezethez, ez nem papi önkényuralmat eredményez, hanem magas fokú elköteleződést Isten ügye mellett. Ennek eredményei pedig meglátszanak az igehirdetésük minőségében és életvitelükben. Medgyesi Pál ezt hangsúlyozta a regulák regulájában, amikor arról beszélt, hogy az igehirdetőnek mindenkifelett arról kell gondot viselnie, hogy

„[...] [szívét] intézze mindenek előtt az Jehova Törvényének keresésére és annak cselekedetire, azaz neki legyen mások felett szíve szerint való dolog az isteni tisztelet, igaz kegyességgel, melyre másokat tanít, szívét ő ékesítse meg, és isteni félelemnek buzgóságával, szintén mint tudománnyal ő legyen példa egyebeknek.”⁹²

2. A második terület, amelyen hasznosítani lehet Medgyesi Pál felismeréseit, az igehirdető gyülekezet irányában tanúsított magatartását érinti. Az igehirdetőkben gyakran felmerül a kérdés: lehetséges-e úgy prédikálnom, hogy ezzel senkit se sértsek meg, de mégis elérjem vele a kívánt célt? Ha túlsúlyba kerül az emberi tényező, ez olyan félelmeket és gátlásokat vált ki az igehirdetőben, ame-

⁹¹ Medgyesi Pál: *Doce nos orare, quin et prædicare*, 8.

⁹² Uo. 145.

lyek nagymértékben meggyengíthetik a prédikációt. Medgyesi Pál ezeket írja az igehirdető félelmei kapcsán:⁹³

„I. A Félelmet el kell hárítani, ez négy dolognak a meggondolásával, hogy:

1. Ő követé s küldötte Istennek a nyavalyás bűnöshöz.
2. Ő az jelenvaló dologban tudósabb, mint ki mostan készítette arra magát.
3. A Sátán szerzi a félelmet, hogy az ő országa el ne romoljon.
4. A Félelem vagyon az véle termett kevélységtől, hogy híre neve meg ne kisebbedjék, s a felőle vött reménységet meg ne csalja.

II. Merészséget s bátorságot kell szerezni: minek okáért fő nagy, megmozdíthatatlan szívet kell magának venni. Jer 1,17.”

3. Formai szempontból mindenképpen meg kell jegyeznünk, hogy egy világos szerkezeti séma alkalmazása nagyban elősegíti a prédikáció áttekinthetőségét és követhetőségét. Bár elemi megállapításnak tűnik, mégis szükséges hangsúlyoznunk: a prédikáció szerkezete követhető kell hogy legyen az igehallgató számára. Legyen számukra érzékelhető a bevezetés, a „derék prédikáció” és a bezárás közötti határ, illetve hogy mi az igemagyarázat és az alkalmazás. Ugyanis az igehallgató könnyebben megjegyzi a követhető felépítésű igehirdetést függetlenül attól, hogy a tanító, az evangelizáló, a narratív vagy bármely más elem dominál benne.

4. Az igehirdetőnek tudnia kell azt is, hogy a prédikáció elsődleges célja az építés, illetve, hogy az igehallgatók megtéréshez illő gyümölcsöket teremjenek. Ezeket kell szem előtt tartani a prédikáció megszerkesztésekor, és ugyanezeket kell szolgálnia a gyakorlatias nyelvezet használatának is. Nem véletlen, hogy Medgyesi Pál tábláiban a tanulságokkal, illetve a hasznokkal foglalkozó szakasz a legrészletesebben kidolgozott egység. Ott van bennük a tanítás és a hitágazatok „igazán való kifejtése”, viszont az igaz tan belevésése a hallgatók értelmébe önmagában nem elégséges. Szükséges kitérni az életvitelre, a cselekedetekre vonatkozó kérdésekre is.

5. Bartók István bebizonyította, hogy Medgyesi Pál számára fontos volt a hallgatóság műveltségi szintjének figyelembevétele. Míg az első és a harmadik tábla retorikai zártságra és művészi igényességre törekszik, és így a műveltebb közösséget célozza meg, addig a második tábla a kevésbé iskolázottakat tartja szem előtt.⁹⁴ Medgyesi Pál főként az eretnek tanítások megcáfolásánál tartja fontosnak az igehallgatók műveltségének, illetve felkészültségének figyelembevételét:

„[...] mikor szükségesképpen vetekedéseket forgatni kell, mindenkor gondot kell viseli a tudósb s kevésbé tudós hallgatóra.”⁹⁵

⁹³ Medgyesi Pál: *Doce nos orare, quin et prædicare*, 117.

⁹⁴ Bartók István: *Medgyesi Pál: Doce prædicare*, 9.

⁹⁵ Medgyesi Pál: *Doce nos orare, quin et prædicare*, 129.

Ez a figyelmeztetés ma is időszerű, csupán annyit kell még hozzátennünk, hogy a hallgatók műveltség szerinti megkülönböztetésének nem szabad sem a nyelvi, sem pedig a teológiai minőség rovására mennie. Meg vagyunk győződve ugyanis, hogy a legegyszerűbb szavakkal is lehet szépen, igényesen és nagyfokú teológiai pontossággal fogalmazni.

Végül hadd idézzük Bartók István méltató szavait:

„A *Doce prædicare* egyik fő érdeme, hogy a prédikációkészítés tudnivalóit többé nem utalásokból, odavetett megjegyzésekből kell összekeresgélni, hanem szer-
ves egységgé állnak össze a beszédszerkesztésre vonatkozó útmutatások. Külö-
nös figyelmet érdemel a közlendő logikus elrendezése, a táblázatok révén elért
áttekinthetősége.”⁹⁶

Mindezek alapján arra bátorítok minden igehirdetőt, hogy ha csak teheti, vegye kezébe az első magyar nyelvű rendszeres homiletikai munkát. Meg va-
gyok győződve, hogy újraolvasása, átgondolása és akár elméleti, akár gyakorlati
felismeréseinek figyelembevétele hozzájárulhat korunk igehirdetésének minő-
ségi javulásához.

Felhasznált irodalom

- Ágoston István: *A magyarországi puritanizmus gyökerei*. Kálvin Kiadó, Budapest 1997.
- Bárczy Klára: *A politika hatása a 20. század hazai angol nyelvi tankönyveinek szövegeire*. PhD-
értekezés. Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Miskolc 2004.
- Bartók István: Medgyesi Pál: *Doce prædicare*. Az első magyar nyelvű egyházi retorika.
In: *Irodalomtörténeti Közlemények* Akadémiai Kiadó, Budapest, LXXXV. évf.
(1981/1), 1–16.
- Görög Hajnalka: Képmetamorfózisok. Protestáns képteológia és alkalmazásai a 17–18.
század prédikációelméletében és -gyakorlatában. In: *Erdélyi Múzeum* LXIII.
(2001/3–4), 115–143.
- Jeney-Tóth Annamária: Udvari papok és lelkészek, valamint a püspökök az erdélyi fe-
jedelmi udvarokban a kolozsvári számadások tükrében (1605–1649). In: *Egyháztör-
téneti Szemle* 9. évf. (2008/4), 61–72.
- Kecskeméti Gábor: Sources of the Rethorical Handbook by Pál Medgyesi. In:
Camoena Hungarica 6 (2009), 84–92.
- Kecskeméti Gábor: A korai protestáns homiletika szerepe az európai és a hazai iro-
dalmi gondolkodás történetében. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*. 107. évf.
(2003/4–5), 367–398.
- Luffy Katalin: Medgyesi Pál és a magyar puritanizmus. In: Fazakas Gergely Tamás –
Győri L. János (szerk.): *Medgyesi Pál redivivus*. Debreceni Egyetem. Egyetemi és
Nemzeti Könyvtár, Debrecen 2008, 15–31.
- Luffy Katalin: Medgyesi Pál útja 1660 után. In: Fazakas Gergely Tamás – Győri L. Já-
nos (szerk.): *Medgyesi Pál redivivus*. Debreceni Egyetem, Egyetemi és Nemzeti
Könyvtár, Debrecen 2008, 238–245.

⁹⁶ Bartók István: *Medgyesi Pál: Doce prædicare*, 12.

Medgyesi Pál: *Doce nos orare, quin & prædicare &c.* Az az imadkozasra és prædicatio írásra s-tételre és a'nak meg-tanulására-VALÓ mesterseges tablak. Avagy eggynehány-féle világos és mindenektől meg-érthető út-mutatasok vagy modok: melyek szerént ki ki magatul-is, mind Magában s-mind háza-nepe között, sőt Gyülekezetekben-is (melly az padikátorok tífsti) igen könnyen, rendessen, fontossan hasznossan az sügsegekhez képest könyöröghet, prædicalhat és az prædicatiokat meg-tanulhatya, Medgyesi Pal által. Bartfan. Nyomtatattott 1650 Eßtendőben. [Klöss jun.]

Medgyesi Pál: *Erdély romlásának okairól.* Gondolkodó Magyarok. Szerk. Szigeti Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest 1984, 9.

Medgyesi Pál: *Fel=gerjedt, s-pokol fenekeig hatalmazott Robogo Tűz. Mof V. Könyv. 32. 22.* *Fel=gerjedt tűz az én haragom, és gyuladoz mind az also pokoliglan, és megemészti a' földet és az ő gyümölcsét, és fel=gyujtja a' hegyeknec fundamentumit. Prædicállotta a' Saros Pataki Ecclesiában, 20 8-bris 1658-dik Eßztendőben.* Patak ev. n. [1660]. (A Magyarok Hatodik Jajjában, annak címlapjával, előbeszédével és lajstromával együtt nyomtatva.)

Nagy Géza: *Fejezetek a magyar református egyház 17. századi történetéből.* Ráday Kollégium, Budapest 1985.

Petróczi Eve Alice: The Apocalyphtics of the Hungarian Puritans. In: *Kerux* (the Journal of Northwest Theological Seminary). Vol. 23. Nr. 1. (May 2008), 48–54.

Ravasz László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete.* Ref. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa 1915.

